

Verzamelingen, Lijsten, Functioneel Programmeren

Jan van Eijck

jve@cwi.nl

Stage Ignatiuscollege, 20 mei 2008

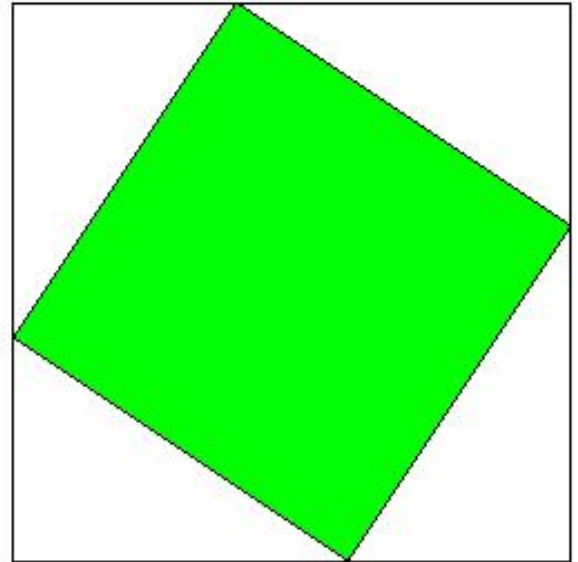
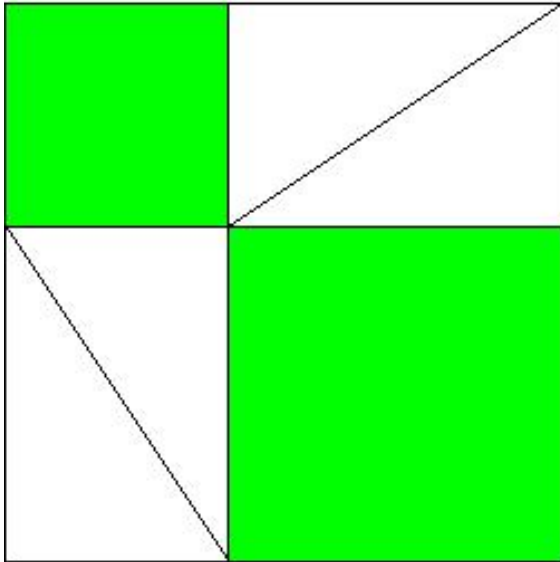
Samenvatting

In deze lezing gaan we in op de overeenkomsten en verschillen tussen verzamelingen en lijsten, en laten we zien hoe je met eindige en oneindige lijsten kunt programmeren in de functionele programmeertaal Haskell.

Korte Inhoud

- Een voorbeeld van direct inzicht
- Puzzelen met steentjes en programma's
- Functies en functioneel programmeren
- Functies maken met lambda abstractie
- Eigenschappen van dingen en karakteristieke functies
- De 'filter' functie
- Oneindige lijsten
- Priemgetallen herkennen en genereren
- Opdrachten

Direct Inzicht: De Stelling van Pythagoras

Voorbeeld: steentjespuzzel

In een vaas zitten 35 witte en 35 zwarte steentjes. Je gaat, zolang dat mogelijk is, als volgt te werk. Je haalt steeds twee steentjes uit de vaas.

- Als ze dezelfde kleur hebben stop je een zwart steentje terug in de vaas (er zijn voldoende extra zwarte steentjes),
- als ze verschillende kleur hebben stop je het witte steentje terug in de vaas.

Omdat er bij elke stap een steentje verwijderd wordt is er na 69 stappen nog maar één steentje over. Welke kleur heeft dat steentje? Waarom?

Programma-puzzel: Wat doet dit programma?

```
main = putStrLn (s ++ show s)
  where s = "main = putStrLn (s ++ show s) \n  where s = "
```

Funcities en functioneel programmeren

Functioneel programmeren is programmeren met functies.

Een bekende functionele programmeertaal is Haskell, genoemd naar de logicus Haskell B. Curry.

<http://www.haskell.org>

Hugs is de implementatie van Haskell die we zullen gebruiken. Zie <http://www.haskell.org/hugs>.

Functies en Typen-Declaraties

Een functie van een verzameling A naar een verzameling B is een voorschrift om elk element van A te koppelen aan een element van B .

Notatie:

$$f : A \rightarrow B.$$

Bij functioneel programmeren heten de verzamelingen **typen**, en is de notatie als volgt:

$f :: a \rightarrow b$

Dit heet: de type-declaratie van het programma f .

De instructie voor de functie zelf is het programma voor f .

Voorbeelden van Type-declaraties

Voorbeeld: als gehele getallen het type `Int` hebben, dan geldt:

`optellen` heeft het type `Int -> Int -> Int`.

`met 1 vermeerderen` heeft type `Int -> Int`.

`kwadrateren` heeft type `Int -> Int`.

Deze informatie kan worden gebruikt om te kijken of een programma `welgetypeerd` is.

Dit is een handige manier om vaak gemaakte slordigheidsfouten bij het programmeren te voorkomen.

Een programma met type-declaratie

Voorbeelden uit de praktijk van het programmeren in Haskell.

```
kwadraat :: Int -> Int
kwadraat x = x * x
```

```
Main> kwadraat 7
```

```
49
```

```
Main> kwadraat (-3)
```

```
9
```

```
Main> kwadraat (kwadraat 7)
```

```
2401
```

```
Main> kwadraat (kwadraat (kwadraat 7))
```

```
5764801
```

Nog een voorbeeld: het steentjes-programma

Representeer een wit steentje als 0, een zwart steentje als 1. Een vaas met steentjes wordt nu een lijst van nullen en enen. Het type van zo'n lijst is `[Int]`. Een steentje trekken verandert een lijst in een lijst met een steentje minder. Type: `[Int] -> [Int]`.

```
trekSteentje :: [Int] -> [Int]
trekSteentje [x] = [x]
trekSteentje (0:0:xs) = trekSteentje (1:xs)
trekSteentje (1:1:xs) = trekSteentje (1:xs)
trekSteentje (0:1:xs) = trekSteentje (0:xs)
trekSteentje (1:0:xs) = trekSteentje (0:xs)
```

```
Main> trekSteentje [0,1,1,1,1,1,1,0,0,0,0,0,1,0]
[0]
```

Lambda abstractie

Uit 'Jan kust Heleen' kunnen we door abstractie allerlei eigenschappen en relaties halen:

- 'Heleen kussen'
- 'door Jan gekust worden'
- 'kussen'
- 'gekust worden'

Dat gaat zo: We vervangen het element waarvan we abstraheren door een variabele, en we **binden** die variabele met een lambda operator.

Dus:

- ' $\lambda x.x$ kust Heleen' staat voor 'Heleen kussen'.
- ' $\lambda x.$ Jan kust x ' staat voor 'door Jan worden gekust'.
- ' $\lambda y.x$ kust y ' staat voor 'door x worden gekust'
- ' $\lambda x\lambda y.x$ kust y ' staat voor 'gekust worden'

Lambda abstractie in Haskell

Een andere manier om de kwadraat functie te schrijven is met behulp van lambda abstractie. In Haskell staat `\ x` voor lambda abstractie over variabele `x`.

```
kwadr :: Int -> Int
kwadr = \ x -> x * x
```

De bedoeling is dat variabele `x` staat voor een getal, van type `Int`. Het resultaat, het gekwadrateerde getal, is ook van type `Int`. De functie `kwadr` is een functie die samen met een argument van type `Int` een waarde van type `Int` oplevert.

Dat is precies wat de type-aanduiding `Int -> Int` wil zeggen.

Eigenschappen van dingen, karakteristieke functies

De eigenschap 'deelbaar door drie' kan worden gerepresenteerd als een functie van getallen naar waarheidswaarden. De getallen 0, 3, 6, 9, ... worden door die functie afgebeeld op True, alle andere getallen op False.

Programmeurs noemen een waarheidswaarde een Boolean, naar de Britse logicus George Boole. Het type van drievoud is dus `Int -> Bool`. Hier zien we hoe de eigenschap drievoud wordt gedefinieerd met lambda abstractie:

```
drievoud :: Int -> Bool
drievoud = \ x -> (rem x 3 == 0)
```

```
Main> drievoud 5
```

```
False
```

```
Main> drievoud 12
```

```
True
```

Werken met tekenrijtjes

Het type van tekens is `Char`. Rijtjes van tekens hebben type `[Char]`. Net zo hebben rijtjes van gehele getallen het type `[Int]`. Het lege rijtje wordt in Haskell aangeduid met `[]`.

Eigenschappen van rijtjes hebben dus type `[Char] -> Bool`. Hier is een eenvoudige eigenschap:

```
awoord :: [Char] -> Bool
awoord [] = False
awoord (x:xs) = (x == 'a') || (awoord xs)
```

```
Main> awoord "Jan"
```

```
True
```

```
Main> awoord "Heleen"
```

```
False
```

Filtreren met behulp van eigenschappen

```
Main> filter drievoud [23,4,5,7,18,123]
[18,123]
```

```
Main> filter (\ x -> not (drievoud x)) [23,4,5,7,18,123]
[23,4,5,7]
```

```
Main> filter (not . drievoud) [23,4,5,7,18,123]
[23,4,5,7]
```

```
Main> filter awoord ["Jan", "kuste", "Heleen"]
["Jan"]
```

```
Main> filter (not . awoord) ["Jan", "kuste", "Heleen"]
["kuste", "Heleen"]
```

Het type van de 'filter' functie

De filter functie heeft het volgende type:

```
filter          :: (a -> Bool) -> [a] -> [a]
```

Hierbij staat a voor een willekeurig type. Je kunt immers zowel tekenrijtjes als rijtjes getallen als rijtjes van willekeurig wat filtreren, als je maar een eigenschap hebt van het goede type: `[Char] -> Bool` voor tekenrijtjes, `Int -> Bool` voor getallen, enzovoorts.

De combinatie van `filter` met een argument heeft zelf ook weer een type:

```
Main> :t filter drievoud
```

```
filter drievoud :: [Int] -> [Int]
```

```
Main> :t filter awoord
```

```
filter awoord :: [[Char]] -> [[Char]]
```

Wat doen de volgende functies? Wat zijn hun types?

```
Main> map kwadr [1..10]
```

```
[1,4,9,16,25,36,49,64,81,100]
```

```
Main> map drievoud [1..10]
```

```
[False,False,True,False,False,True,False,False,True,False]
```

```
Main> map awoord ["Jan", "kuste", "Heleen"]
```

```
[True,False,False]
```

```
Main> all awoord ["Jan", "kuste", "Heleen"]
```

```
False
```

```
Main> any awoord ["Jan", "kuste", "Heleen"]
```

```
True
```

```
Main> any drievoud [1..10]
```

```
True
```

```
Main> or [False, True, False]
```

```
True
```

Lijst-comprehensie

```
Main> [ 2*n | n <- [1..10] ]
[2,4,6,8,10,12,14,16,18,20]
Main> [ 2^n | n <- [1..10] ]
[2,4,8,16,32,64,128,256,512,1024]
Main> [ x | x <- ['a' .. 'z'] ]
"abcdefghijklmnopqrstuvwxyz"
Main> [ [x] | x <- ['a' .. 'h'] ]
["a","b","c","d","e","f","g","h"]
Main> [ [[x]] | x <- ['a' .. 'e'] ]
[["a"],["b"],["c"],["d"],["e"]]
Main> [ [x,'y'] | x <- ['a' .. 'h'] ]
["ay","by","cy","dy","ey","fy","gy","hy"]
Main> [ [x,y] | x <- ['a' .. 'c'], y <- ['d' .. 'f'] ]
["ad","ae","af","bd","be","bf","cd","ce","cf"]
```

Oneindige lijsten

Wat doet dit?

```
nullen = 0 : nullen
```

En dit?

```
nats = 0 : map (+1) nats
```

Dit heet: een luie lijst (lazy list).

Priemgetallen herkennen

Een natuurlijk getal groter dan 1 heet een priemgetal als het alleen deelbaar is door zichzelf en door 1.

Hier is een simpele test:

```
prime :: Integer -> Bool
prime n =
  n > 1 && all (\ x -> rem n x /= 0) [2..n-1]
```

Priemgetallen genereren

Als je ze kunt herkennen kun je ze ook genereren:

```
primes :: [Integer]
primes = filter prime [0..]
```

lets efficienter ...

```
prime' :: Integer -> Bool
prime' n =
  n > 1 && all (\ x -> rem n x /= 0) xs
  where xs = takeWhile (\ y -> y^2 <= n) [2..]

primes' :: [Integer]
primes' = filter prime' [0..]
```

Houdt dit ooit op ...?

Hoe **weten** we dat dit nooit ophoudt?

De kleinste deler van $Q = N! + 1$ moet een priemgetal zijn dat groter is dan N . (Waarom?)

N	$Q = N! + 1$	kleinste deler van Q
2	3	3
3	7	7
4	25	5
5	121	11
6	721	7
7	5041	71
8	40321	61
9	362881	19
10	3628801	11
11	39916801	39916801
12	479001601	13
13	6227020801	83
14	87178291201	23
15	1307674368001	59

N	$Q = N! + 1$	kleinste deler van Q
16	20922789888001	17
17	355687428096001	661
18	6402373705728001	19
19	121645100408832001	71
20	2432902008176640001	20639383
21	51090942171709440001	43
22	1124000727777607680001	23
23	25852016738884976640001	47
24	620448401733239439360001	811
25	15511210043330985984000001	401
26	403291461126605635584000001	1697
27	10888869450418352160768000001	?

Iets efficiënter . . .

Neem niet $N! + 1$, maar het product van alle priemgetallen kleiner dan of gelijk aan N , plus 1.

De kleinste deler van dit getal moet een priemgetal groter dan N zijn. (Waarom?)

Een klassiek recept voor priemgetallen: de zeef

2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, ...

$\boxed{2}$, $\bar{3}$, $\bar{4}$, $\bar{5}$, $\bar{6}$, $\bar{7}$, $\bar{8}$, $\bar{9}$, $\bar{10}$, $\bar{11}$, $\bar{12}$, $\bar{13}$, $\bar{14}$, $\bar{15}$, $\bar{16}$, $\bar{17}$, $\bar{18}$, $\bar{19}$, $\bar{20}$,
21, $\bar{22}$, $\bar{23}$, $\bar{24}$, 25, $\bar{26}$, $\bar{27}$, $\bar{28}$, 29, $\bar{30}$, 31, $\bar{32}$, $\bar{33}$, $\bar{34}$, 35,
 $\bar{36}$, 37, $\bar{38}$, 39, $\bar{40}$, 41, $\bar{42}$, 43, $\bar{44}$, 45, $\bar{46}$, 47, $\bar{48}$, ...

$\boxed{2}$, $\boxed{3}$, $\bar{4}$, $\bar{5}$, $\bar{6}$, $\bar{7}$, $\bar{8}$, $\bar{9}$, $\bar{10}$, $\bar{11}$, $\bar{12}$, $\bar{13}$, $\bar{14}$, $\bar{15}$, $\bar{16}$, $\bar{17}$, $\bar{18}$, $\bar{19}$, $\bar{20}$,
 $\bar{21}$, $\bar{22}$, 23, $\bar{24}$, 25, $\bar{26}$, $\bar{27}$, $\bar{28}$, 29, $\bar{30}$, 31, $\bar{32}$, $\bar{33}$, $\bar{34}$, 35, ...
 $\bar{36}$, 37, $\bar{38}$, $\bar{39}$, $\bar{40}$, 41, $\bar{42}$, 43, $\bar{44}$, $\bar{45}$, $\bar{46}$, 47, $\bar{48}$, ...

$\boxed{2}$, $\boxed{3}$, $\bar{4}$, $\boxed{5}$, $\bar{6}$, $\bar{7}$, $\bar{8}$, $\bar{9}$, $\bar{10}$, $\bar{11}$, $\bar{12}$, $\bar{13}$, $\bar{14}$, $\bar{15}$, $\bar{16}$, $\bar{17}$, $\bar{18}$, $\bar{19}$, $\bar{20}$,
 $\bar{21}$, $\bar{22}$, 23, $\bar{24}$, $\bar{25}$, $\bar{26}$, $\bar{27}$, $\bar{28}$, 29, $\bar{30}$, 31, $\bar{32}$, $\bar{33}$, $\bar{34}$, $\bar{35}$,
 $\bar{36}$, 37, $\bar{38}$, $\bar{39}$, $\bar{40}$, 41, $\bar{42}$, 43, $\bar{44}$, $\bar{45}$, $\bar{46}$, 47, $\bar{48}$, ...

Implementatie als luie lijst

```
sieve :: [Integer] -> [Integer]
sieve (n:ns) =
  n : sieve (filter (\ k -> rem k n /= 0) ns)

sievePrimes :: [Integer]
sievePrimes = sieve [2..]
```

Kunnen de paren van natuurlijke getallen worden opgesomd (afgeteld) ?

In 'woordenboek volgorde' kan niet: kijk maar:

$$(0, 0), (0, 1), (0, 2), \dots$$

Zo kom je niet eens aan $(1, 0)$ toe ...

Maar het **kan** wel:

$$\begin{aligned} &[(0, 0), (0, 1), (1, 0), (0, 2), (1, 1), (2, 0), (0, 3), (1, 2), (2, 1), (3, 0), (0, 4), \\ &(1, 3), (2, 2), (3, 1), (4, 0), (0, 5), (1, 4), (2, 3), (3, 2), (4, 1), (5, 0), (0, 6), \\ &(1, 5), (2, 4), (3, 3), (4, 2), (5, 1), (6, 0), (0, 7), (1, 6), (2, 5), (3, 4), (4, 3), \\ &(5, 2), (6, 1), (7, 0), (0, 8), (1, 7), (2, 6), (3, 5), (4, 4), (5, 3), (6, 2), \dots \end{aligned}$$

Implementatie:

```
natpairs = [ (x, z-x) | z <- [0..], x <- [0..z] ]
```

Opdracht: Mersenne priemgetallen vinden

Een Mersenne-getal is een natuurlijk getal van de vorm $2^p - 1$, waarbij p een priemgetal is. $2^2 - 1 = 3$, $2^3 - 1 = 7$, $2^5 - 1 = 31$ zijn voorbeelden van Mersenne getallen die priem zijn. De volgende functie genereert Mersenne priemgetallen:

```
mersenne :: [(Integer,Integer)]
mersenne = [ (p,2^p -1) | p <- primes',
               prime' (2^p - 1) ]
```

Wat is het grootste Mersenne priemgetal dat je met deze functie kunt vinden?

GIMPS

De grootste nu bekende priemgetallen zijn Mersenne getallen.

Er zijn maar 44 Mersenne priemgetallen bekend.

Het grootste daarvan, tevens het grootste nu bekende priemgetal, is $2^{32,582,657} - 1$.

Zie <http://www.mersenne.org/> voor meer info over **The Great Internet Mersenne Prime Search (GIMPS)**.

Opdracht: priemparen vinden

Een priembaar is een paar $(p, p + 2)$ van natuurlijke getallen met de eigenschap dat p en $p + 2$ allebei priemgetallen zijn. Voorbeelden zijn:

$$(5, 7), (11, 13), (17, 19), (29, 31), (41, 43).$$

Kun je een functie schrijven die priemparen genereert?

Opdracht: priem-drietalen vinden

Een priem-drietal is een drietal $(p, p + 2, p + 4)$, met $p, p + 2, p + 4$ alledrie priem. Het eerste priem drietal is $(3, 5, 7)$.

Bestaan er nog meer? Waarom wel/niet? Kun je ze genereren met de computer?

Opdracht: een vermoeden weerleggen

Schrijf een Haskell programma dat kan worden gebruikt om de volgende bewering over priemgetallen te weerleggen:

Als p_1, \dots, p_k alle priemgetallen zijn die kleiner zijn dan n , dan is

$$(p_1 \times \dots \times p_k) + 1$$

een priemgetal.

Je weerlegt dit vermoeden door een tegenvoorbeeld te geven. Schrijf een Haskell programma dat tegenvoorbeelden genereert.

Opdracht: Breuken opsommen

Kun je met behulp van natpairs laten zien dat ook de verzameling van alle positieve breuken aftelbaar is? Hoe?

Kun je ook een implementatie geven? Een breuk in eenvoudigste vorm is een paar (n, m) (of $\frac{n}{m}$) met de eigenschap dat $m \neq 0$ en dat m en n geen gemeenschappelijke delers hebben (behalve 1). Dit laatste kun je implementeren met $\text{gcd } n \ m == 1$. Hierbij staat gcd voor 'greatest common divisor' ('grootste gemene deler').

Opdracht: Pythagorische drietallen

Als een metselaar of timmerman een rechte hoek moet uitzetten, bij voorbeeld voor het leggen van een fundering, maakt hij (of zij) een zogenaamde 'drie, vier, vijf steek': een driehoek met zijden van 3, 4 en 5 meter. De stelling van Pythagoras garandeert dan dat het een rechthoekige driehoek is. (Waarom?)

Een **pythagorisch drietal** is een drietal positieve natuurlijke getallen (x, y, z) met de eigenschap dat $x^2 + y^2 = z^2$.

Implementeer een functie die Pythagorische drietallen genereert. De uitvoer moet zijn:

```
Main> pythTriples
```

```
[(3,4,5), (6,8,10), (5,12,13), (9,12,15), (8,15,17), ...
```

Zijn er ook pythagorische drietallen (x, y, z) met $x = y$? Waarom niet?

Literatuur

